

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.3.39>

СЛІДОВА КАРТИНА ЗАЛИШЕННЯ В НЕБЕЗПЕЦІ МАЛОЛІТНЬОЇ ОСОБИ

Козубська А.В.,

аспірант Науково-дослідного інституту публічного права,

ORCID: 0009-0004-4701-2030

e-mail: stasya5353@gmail.com

Козубська А.В. Слідова картина залишення в небезпеці малолітньої особи.

Статтю присвячено дослідженню одного із ключових елементів структури криміналістичної характеристики – слідової картини кримінального правопорушення, яка утворюється в результаті вчинення залишення в небезпеці малолітньої особи.

Автором емпіричним шляхом підтверджено, що слідова картина залишення малолітньої особи в небезпеці надає криміналістично значущу інформацію, що є необхідною для успішного проведення досудового розслідування. Зокрема, вона сприяє формулюванню обґрунтованих версій протиправного діяння, призначенню судових експертиз та проведенню комплексу слідчих (розшукових) дій, необхідних для кваліфікації злочину та притягнення винної особи до відповідальності.

За результатами проведеного аналізу наукових джерел, присвячених дослідженню слідової картини як елементу криміналістичної характеристики, пов'язаних із вчиненням залишення в небезпеці малолітньої особи визначено підходи, які найбільш повно характеризують кримінальні правопорушення досліджуваної категорії.

Автором зазначається, що слідова картина залишення в небезпеці малолітньої особи являє собою комплекс матеріальних, ідеальних та цифрових (інформаційних) слідів.

В статті запропоновано визначення та розкрито складові елементи слідової картини, які найбільш притаманні злочинам досліджуваної категорії.

На підставі проведеного аналізу матеріалів кримінальних проваджень досліджуваної категорії описані складові елементи слідової картини вчинення залишення в небезпеці малолітньої особи.

За результатами дослідження обґрунтовано доведено кореляційні зв'язки слідової картини вчинення злочину з іншими елементами криміналістичної характеристики, зокрема способом, обстановкою кримінального правопорушення та особою злочинця.

У статті автор доводить, що спосіб вчинення злочину є основним фактором, який визначає слідову картину.

Результати проведеного дослідження мають практичну цінність для правоохоронних органів у контексті профілактики кримінальних правопорушень, пов'язаних із залишенням малолітніх осіб у небезпеці. Крім того, вони можуть бути використані в наукових розробках методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень та подальших наукових дослідженнях.

Ключові слова: слідова картина, криміналістична характеристика, залишення в небезпеці, кримінальне правопорушення, досудове розслідування, малолітня особа.

Kozubska A.V. Trace picture of leaving a young person in danger.

The article is devoted to the study of one of the key elements of the structure of the criminalistic characteristic – the trace picture of a criminal offense, which is formed as a result of leaving a young person in danger.

The author empirically confirmed that the trace picture of leaving a minor in danger provides criminalistically significant information that is necessary for a successful pre-trial investigation. In particular, it contributes to the formulation of substantiated versions of the wrongful act, the appointment of forensic examinations and the conduct of a set of investigative (search) actions necessary to qualify the crime and bring the guilty person to justice.

According to the results of the analysis of scientific sources devoted to the study of the trace picture as an element of the criminalistic characteristic associated with the act of leaving a minor in danger, the approaches that most fully characterize criminal offenses of the category under study are determined.

The author notes that the trace picture of leaving a young person in danger is a complex of material, ideal and digital (information) traces.

The article offers definition and discloses the constituent elements of the trace picture, which are most inherent in the crimes of the studied category.

On the basis of the analysis of the materials of criminal proceedings of the studied category, the constituent elements of the trace picture of the commission of leaving a minor in danger are described.

According to the results of the study, correlation relationships of the trace picture of the crime with other elements of the forensic characteristic, in particular by the method, the situation of the criminal offense and the identity of the criminal, have been substantiated.

In the article, the author proves that the method of committing a crime is the main factor that determines the trace picture.

The results of the study have practical value for law enforcement agencies in the context of preventing criminal offenses related to leaving minors in danger. In addition, they can be used in scientific developments of investigation methods for certain types of criminal offenses and further scientific research.

Key words: trace picture, forensic characteristics, leaving in danger, criminal offense, pre-trial investigation, minor person.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження елементів криміналістичної характеристики залишення в небезпеці неповнолітніх осіб викликана насамперед проблемами, які виникають в процесі досудового розслідування кримінальних правопорушень, кваліфікованих за ст. 135 КК України.

Згідно ст. 18 Конвенції ООН про права дитини, на батьків покладається основна відповідальність за виховання та розвиток дитини. Конвенція покладає на державу обов'язок забезпечити однакову відповідальність обох батьків за виховання і розвиток дитини. Разом з тим, національне законодавство покладає на батьків відповідальність за створення умов, яких потребує дитина для всебічного розвитку (ст. 8 Закону України «Про охорону дитинства»), забезпечення здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, піклування про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток, а також виховання дитини в дусі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу та Батьківщини (ст. 150 СКУ) [1, с. 5].

В умовах повномасштабної військової агресії пріоритетним напрямом діяльності правоохоронних органів виступає забезпечення безпеки дітей, які є однією із найбільш незахищених верств населення.

Ефективність розкриття, розслідування та вжиття заходів, направлених на попередження та усунення детермінантів кримінальних правопорушень вказаної категорії значною мірою залежить від розкриття та дослідження окремих елементів криміналістичної характеристики, зокрема і слідової картини. Вичерпна інформація стосовно слідової картини дозволить розкрити та дослідити інші елементи криміналістичної характеристики, організувати належним чином розслідування та ініціювати проведення відповідних слідчих (розшукових) дій.

Мета дослідження: на підставі проведеного аналізу матеріалів кримінальних проваджень, розпочатих за фактами залишення в небезпеці малолітніх осіб, встановити та описати типові сліди, які притаманні злочинам досліджуваної категорії.

Стан опрацювання проблематики. Вагомий вклад у дослідження та розкриття сутності як слідової картини кримінальних правопорушень в цілому так її окремих елементів знайшли своє відображення у результатах досліджень М.В. Салтевського, В.Ю. Шепітька, І.В. Пирога, В.В. Корнієнка, Н.В. Павлової, К.О. Чаплинського, Г.С. Бідняк, В.В. Приловського, М.М. Єфімова, Ю.М. Черноус, О.Г. Кривопуска, В.М. Плетенця та багатьох інших науковців. Проте, слідова картина, притаманна залишенню в небезпеці неповнолітньої особи має свої особливості, що потребує додаткового висвітлення.

Виклад основного матеріалу. Слідова картина, як елемент криміналістичної характеристики найбільшою мірою перебуває в кореляційній залежності із способом вчинення кримінального правопорушення.

Будь-яке злочинне діяння характеризується змінами навколишнього середовища, що є результатом вчинення дій з підготовки, безпосереднього вчинення та приховування слідів злочинної діяльності винної особи, слідова картина несе в собі масив інформації про події минулого, і одним

з головних завдань посадових осіб правоохоронних органів є виявлення таких слідів [2, с. 450].

Без виявлення достатньої кількості відображень дій неможливе встановлення обставин вчиненого кримінального правопорушення [3, с. 191].

У широкому значенні сліди злочину – це будь-які зміни в навколишньому середовищі, причинно пов'язані з подією злочину. Тому слідами є: а) події, явища, матеріальні предмети або їх частини – труп, знаряддя злочину, недопалок, пляма крові тощо; б) матеріальні копії – слід пальця, взуття, розрубу, розрізу тощо. Натомість у вузькому значенні – це матеріальні утворення, що відображають зовнішню будову взаємодіючих об'єктів, тобто сліди-копії. Вони можуть бути об'ємними чи площинними [4, с. 85].

Традиційно вчені криміналісти сучасності виділяють матеріальні, ідеальні та цифрові, або деякими авторами даються такі назви останніх як комп'ютерні або віртуальні.

Проведеним аналізом матеріалів проваджень щодо залишення в небезпеці малолітньої особи встановлено, що сліди протиправних дій знаходять своє відображення у всіх перерахованих вище видах слідів.

Наведене дає можливість дійти висновку, що слідову картину залишення в небезпеці малолітньої особи становить сукупність матеріальних, ідеальних та цифрових слідів.

Пропонуємо розглянути кожну групу слідів окремо, починаючи із дослідження матеріальних слідів, що характерні кримінальним правопорушенням досліджуваної категорії.

Матеріальні сліди, на думку В.В. Тіщенка, являють собою відображення механізму події та її результатів на об'єктах матеріального світу [5, с. 138].

Таким чином, до матеріальними слідами можуть виступати будь які речі матеріального світу які зберігають на собі сліди кримінального правопорушення, утворених в результаті взаємодії різних об'єктів.

Для більш детального та повного розкриття зазначеної групи слідів, утворюваних в результаті залишення в небезпеці пропонуємо виділити наступні носії слідової інформації згрупувавши їх при цьому в залежності від механізму вчинюваних протиправних дій.

1. Сліди, які знаходяться на тілі потерпілого. Вказана група є найбільш інформативною у разі отримання потерпілим тілесних ушкоджень або настання смерті внаслідок залишення у небезпеці. Типовими слідами, для цієї групи виступають різного ступеня тілесні ушкодження у вигляді саден, забоїв, порушення цілісності (переломів) кінцівок, тілесні ушкодження отримані внаслідок дії високих або низьких температур на тіло потерпілого.

Враховуючи особливості злочинної поведінки, притаманної залишенню у небезпеці малолітньої особи, окрім слідів, що вказують на тілесні ушкодження можна виділити сліди на тілі потерпілого у вигляді подразнень шкіри, грибкові захворювання інші шкірні захворювання, бруд на тілі тощо. Зазначені сліди хоча і опосередковано, проте все ж таки можуть свідчити про байдуже або недбале ставлення щодо відношення винних осіб щодо виконання обов'язків по догляду за дитиною.

До досліджуваної групи слідів доцільно віднести, сліди, які знаходяться на трупі потерпілого. Як правило такими слідами виступають тілесні ушкодження, які стали причиною настання смерті. Серед найбільш поширених можемо виділити сліди (тілесні ушкодження) отримані внаслідок падіння з висоти, ураження електричним струмом, дії високих температур (опіки), переохолодження тощо.

2. Сліди, які свідчать про факт самостійного народження дитини поза межами закладів МОЗ та відмова звернення за кваліфікованою медичною допомогою. Вказана група слідів характеризується різноманітністю об'єктів – носіїв. При цьому, сліди наведеної групи чітко характеризують такий спосіб як поміщення (залишення) потерпілого у непридатні (небезпечні) до проживання умови. Ознайомившись з матеріалами кримінальних проваджень досліджуваної категорії встановлено, що носіями вказаних слідів в більшості випадків виступають: ножі, ножиці (інші ріжучі приладдя) із залишками біологічних речовин, які використовуються правопорушниками для перерізання пуповини під час пологів; текстильні вироби (рушники, постільна білизна тощо), які були використані під час пологів та на яких зберіглися речовини біологічного походження; одяг правопорушника; пакети, сумки та інші речі до яких було поміщено новонародженого тощо.

Перелік слідів вказаної групи як і їхні носії не є вичерпним, а сліди біологічного походження можуть зберігатись як на перелічених речах, так і на поверхнях інших матеріальних об'єктів, які розташовані у приміщеннях, де відбувається подія кримінального правопорушення.

3. Сліди, які збережені на предметах, якими потерпілим було отримано тілесні ушкодження в результаті залишення у небезпеці. Наведені сліди утворюються здебільшого внаслідок вчинення залишення в небезпеці способом, який ми охарактеризували як перекидання обов'язків догляду на сторонніх осіб та (або) самоусунення від догляду. Зазначені сліди мають схожі риси із групою слідів, які віднесено до групи тих, що свідчать про факт самостійного народження дитини поза межами закладів МОЗ у домашніх умовах, зокрема стосовно слідів біологічного походження.

Проте, враховуючи особливості способу вчинюваного протиправного діяння, суттєво відрізняються носії вказаної слідової інформації.

Аналізом судово-слідчої практики встановлено, що основний масив слідів (63 %) віднесених до цієї групи знаходяться за місцем постійного проживання потерпілого. До таких слідів належать: сліди, що вказують на безперешкодний доступ до джерел електричного струму або відкритого вогню; залишки електроприладів, які стали причиною отримання ушкоджень або призвели до пожежі або ураження електричним струмом; сліди, що підтверджують безперешкодний доступ до вікон, що спричинив падіння з висоти тощо.

У разі залишення в небезпеці малолітньої особи поза межами постійного проживання шляхом самоусунення від покладених обов'язків догляду важливу роль для визначення локалізації слідової картини відіграє обстановка вчиненого кримінального правопорушення.

Як правило, випадки самоусунення від догляду, що призводять до залишення в небезпеці малолітньої особи поза межами місця проживання супроводжуються проведенням дозволів батьками, поєднуються із вживанням алкогольних напоїв, що призводить до втрати пильності. Носіями слідової інформації виступають дитячі речі, іграшки, колиски тощо.

4. Сліди, які свідчать про перебування потерпілого у небезпеці. Вказана група слідів характерна для кримінальних правопорушень у яких не було заподіяно шкоди фізичному здоров'ю, проте встановлено факт залишення в небезпечних умовах потерпілого протягом тривалого часу. Враховуючи багатогранність обстановки до слідів, що свідчать про перебування потерпілого в небезпеці на практиці виступають: одяг малолітнього, зокрема мокрий взимку або такий що не відповідає погодним умовам; відсутність продуктів харчування у приміщенні де перебуває потерпілий тощо;

5. Сліди, збережені у документах. Зазначену групу слідів можна вважати скоріше не типовою для досліджуваної групи проваджень.

Сліди можуть міститись як у змістовній частині документів, так і на їх поверхні (сліди крові, сліди папілярних візерунків, сліди матеріальної підробки тощо) [6, с. 51].

В результаті залишення у небезпеці малолітньої особи сліди вчинюваного кримінального правопорушення знаходять своє відображення у безпосередньо у змістовній частині документів. Проведенням аналізом матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що найбільша кількість слідової інформації знаходить своє відображення у документах закладів МОЗ, зокрема: документах довідкового характеру про звернення за медичною допомогою або виклику швидкої медичної допомоги; амбулаторних картках потерпілого; історії хвороби тощо.

Окрім матеріальних слідів, для встановлення істини у справах про залишення малолітніх у небезпеці важливу роль відіграють ідеальні сліди.

Ідеальні сліди – це сліди, які відобразились у пам'яті людини та можуть бути відтворені виключно нею особисто, шляхом ретроспективного відтворення подій [7, с. 333].

Найбільший масив інформації про події кримінальних правопорушень досліджуваної категорії відображений у пам'яті осіб, які безпосередньо причетні до вчинення протиправних діянь. Інформація, яку отримують правоохоронці від злочинців на початковому етапі розслідування в комплексному поєднанні із матеріальними слідами дають змогу визначити особливості способу вчиненого діяння, обстановку, виявити окремі елементи особи злочинця та встановити умови, які стали каталізатором протиправної поведінки.

Особливого значення набуває інформація, отримана на початковому етапі розслідування у короткий проміжок часу після вчинення протиправних дій.

За результатами проведеного опитування, 71% респондентів з числа працівників правоохоронних органів визначили інформацію, отриману від свідків однією із основних на стадії планування розслідування та ініціювання проведення окремих СРД.

Враховуючи особливості залишення у небезпеці малолітньої особи, важливого значення набувають ідеальні сліди, носіями яких виступають свідки. Проте такі сліди зберігаються в пам'яті

широкого кола осіб, які можуть виступити в якості свідків. Отже, інформація отримана від них буде різнитись.

Дослідивши матеріали кримінальних проваджень можемо виділити наступні групи свідків, які володіють відповідною інформацією:

- члени сім'ї потерпілого або особи, з якими останній проживав. Показання зазначених осіб, надані під час досудового розслідування становлять частину слідової картини у 63% проваджень;
- колеги по роботі та особи з числа близького оточення підозрюваного (17% проваджень);
- медичні працівники з числа складу бригад швидкої медичної допомоги або лікарі закладів МОЗ є носіями ідеальних слідів у 23% проваджень.
- показання сусідів потерпілого та/або злочинця у 15% проваджень є джерелами досліджуваної групи слідів;
- особи якими було виявлено залишену без нагляду особу (у 10% проваджень);
- представники служби у справах дітей та інших соціальних служб (6% проваджень).

Звісно, що в окремому провадженні допитуються як правило представники різних груп свідків одночасно, у зв'язку з чим, унеможлиблюється встановлення ролі та значення показань кожного окремого свідка, допитаного в процесі розслідування.

Враховуючи вікові особливості потерпілого, в процесі досудового розслідування лише у 6% проваджень одержується інформація від особи, яку було залишено у небезпеці. При цьому, у 100% проваджень, інтереси малолітнього представляє законний представник, який призначається як правило із числа родичів потерпілого або представників служби захисту прав дітей.

Розглянемо останню групу слідів – віртуальних (цифрових). Вказаний різновид слідів є відносно новим і їх класифікація та наукове визначення перебувають в стадії становлення. Проте, з урахуванням темпів і тенденції сучасного життя майже кожне кримінальне правопорушення залишає по собі інформаційні (віртуальні) сліди.

Цифрові сліди утворюються при використанні електронних засобів комунікації в різних додатках для обміну повідомленнями, у смартфонах, камерах відеоспостереження, відеореєстраторах та інших цифрових приладах фото- відеозйомки, де залишилось зображення обставин вчинення кримінального правопорушення чи осіб, які його вчинили [8, с. 65].

Хоча досліджувана група слідів не притаманна вчиненню досліджуваної категорії злочинів, проте дослідженням матеріалів кримінальних проваджень встановлено, що цифрові сліди залишення в небезпеці знаходять своє відображення у фонограмах записів телефонних розмов, зокрема під час виклику медичної допомоги; відеозаписів камер спостереження в місцях вчинення кримінального правопорушення, або камер працівників поліції; листування за допомогою месенджерів; фото та відео зображення у мобільних телефонах потерпілого або злочинця тощо.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що на підставі проведеного аналізу матеріалів кримінальних проваджень, розпочатих за фактами залишення в небезпеці малолітніх осіб встановлено, що слідова картина залишення в небезпеці малолітніх осіб представлена матеріальними, ідеальними та інформаційними (цифровими) слідами.

Матеріальні сліди можна звести до наступних груп: сліди, що знаходяться на тілі потерпілого; сліди, які свідчать про факт самостійного народження дитини поза межами закладів МОЗ; сліди, які збережені на предметах, якими потерпілим було отримано тілесні ушкодження в результаті залишення у небезпеці; сліди, які свідчать про перебування потерпілого у небезпеці; документи.

Основу ідеальних слідів становлять показання свідків. При цьому, інформаційні віртуальні (інформаційні) сліди знаходять своє відображення у фонограмах записів телефонних розмов, зокрема, під час виклику медичної допомоги; відеозаписів камер спостереження в місцях вчинення кримінального правопорушення, або камер працівників поліції; листування за допомогою месенджерів; фото та відео зображення у мобільних телефонах потерпілого або злочинця тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кіт Х., Колотило М., Федькович Г. Гендерні аспекти справ про невиконання батьківських обов'язків та визначення місця проживання дитини. Аналітичний звіт. Київ: ГО «Фундація ДЕЮРЕ», ГО «ЮРФЕМ», 2020. 31 с.

2. Кривопуск О.Г. «Слідова картина» як елемент криміналістичної характеристики злісного невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 450–453. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/106>.
3. Сорока І.В. Слідова картина як елемент криміналістичної характеристики крадіжок чужого майна громадян, вчинених неповнолітніми. *Право і суспільство*. 2015. № 5. С. 190–194.
4. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2006. 588 с.
5. Криміналістика : підручник / за ред. В.В. Тіщенко. Одеса, 2017. 556 с.
6. Теоретичні та праксеологічні засади розслідування кримінальних правопорушень у сфері надання послуг із працевлаштування за кордоном / Чаплинський К.О., Павлик М.П., Зарубей В.В., Павлова Н.В. Одеса: Видавництво «Юридика», 2024. 360 с.
7. Волошанівська Т.В. Типові слідові картини кримінальних правопорушень, вчинених дітьми. *Право та державне управління*. 2022. № 4. С. 332–338. DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2022.4.48>.
8. Корнєв О.В., Євтушок В.А. Криміналістична класифікація типових способів і слідів порушення недоторканості житла. *Приватне та публічне право*. 2022. № 3. С. 61–66. DOI: [10.32845/2663-5666.2022.3.11](https://doi.org/10.32845/2663-5666.2022.3.11).